

Bronisław Micherda

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Finansów
Katedra Rachunkowości Finansowej
micherdb@uek.krakow.pl

Małgorzata Szulc

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Finansów
Katedra Finansów Samorządowych
szulcm@uek.krakow.pl

KLUCZOWE ASPEKTY INTEGRACJI PROCESU SPORZĄDZANIA, ANALIZY I BADANIA SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO

Streszczenie: Współczesna rachunkowość to system kwantyfikacji przejawów życia gospodarczego „w wartości”, a aktualnie w wartości godziwej. Jest to wyrazem jej przemian w kierunku pozyskiwania informacji perspektywnych, bardziej przydatnych dla biznesu. Wymaga to niewątpliwie integracji procesu tworzenia, interpretacji i uwiarygodniania informacji sprawozdawczych. Zamysłem opracowania jest próba przedstawienia tego problemu w powiązaniu z koncepcją szerokiego rozumienia rachunkowości jako systemu, którego celem jest tworzenie wiarygodnego obrazu działalności podmiotów, głównie w postaci sprawozdania finansowego oraz ocen i opinii o tym sprawozdaniu. Wskazanie zintegrowanego procesu funkcjonowania sprawozdania finansowego podkreśla znaczenie rachunkowości we współczesnej gospodarce jako systemu informacyjno-kontrolnego i pozwala uwidocznic w tym zakresie wymagania kompetencyjne i etyczne.

Słowa kluczowe: szeroko rozumiana rachunkowość, sporządzanie sprawozdania finansowego, analiza sprawozdania finansowego, badanie sprawozdania finansowego, integracja, kompetencje i etyka zawodowa.

Wprowadzenie

Rachunkowość jako uniwersalny system informacyjno-kontrolny o wielowiekowej historii, powszechnie uznawanym dorobku teoretycznym i niekwestionowanych walorach praktycznych, znajduje się w ustawicznej ewolucji wskazującej na jej rozwój. Współczesną rachunkowość charakteryzuje proces ustawicznego dostosowywania się do zmieniających się warunków rynkowych. Obserwuje się przy tym „swoisty kryzys”, brak zaufania do informacji finansowych jako pod-

stawy regulacji gospodarki. Współczesna rachunkowość to bowiem system kwantyfikacji przejawów życia gospodarczego „w wartości”, a naczelnym problemem jest aktualnie wdrażanie w systemie rachunkowości kwantyfikacji w wartości godziwej. Jest to wyrazem jej przemian w kierunku pozyskiwania informacji prospektywnych, bardziej przydatnych dla biznesu. Wymaga to niewątpliwie integracji procesu tworzenia, interpretacji i uwiarygodniania informacji sprawozdawczych.

Wskazane okoliczności inspirują do dyskusji o integracji procesu sporządzania, analizy i badania sprawozdania finansowego z uwzględnieniem przemian systemowych naszej gospodarki. Stąd też zamysłem opracowania jest próba przedstawienia tego problemu w powiązaniu z koncepcją szerokiego rozumienia rachunkowości jako systemu, którego celem jest tworzenie wiarygodnego obrazu działalności podmiotów, głównie w postaci sprawozdania finansowego oraz ocen i opinii o tym sprawozdaniu. Jest to postulat szerokiego rozumienia rachunkowości.

Jako metodę badawczą wskazać można wieloletnią, wnikliwą obserwację procesu transformacji polskiej gospodarki do warunków rynkowych. Przemiany obserwowano zarówno w zakresie celów i warunków gospodarowania, jak i rozwiązań prawnych oraz organizacyjnych. Przedmiotem obserwacji uczyniono również publikacje, głównie z zakresu szeroko rozumianej rachunkowości w okresie przed i po transformacji systemowej.

Wydaje się, że wskazanie zintegrowanego procesu funkcjonowania sprawozdania finansowego podkreśla znaczenie rachunkowości we współczesnej gospodarce jako systemu informacyjno-kontrolnego i pozwala uwidocznić w tym zakresie wymagania kompetencyjne i etyczne. Zwłaszcza właściwe postawy etyczne w procesie tworzenia i wykorzystania informacji sprawozdawczych stanowią zasadniczy warunek sprawnego funkcjonowania systemu informacyjnego zarządzania.

1. Funkcje rachunkowości na tle celów gospodarowania

Gospodarowanie związane jest nierozłącznie z rozwojem społecznym. Odnieść je wprawdzie można do każdego działania ludzkiego, w którym realizacja określonego celu wymaga ponoszenia pewnych nakładów, szczególnie istotne jest jednak w świadomej i celowej działalności gospodarczej. Podstawą rynkowego gospodarowania jest proces pomnażania kapitału przejawiający się w uzy-

skiwaniu przez jednostki gospodarcze korzystnych wyników finansowych¹. Wyniki te rozpatrywane w ewolucji sprowadzają się do:

- osiągnięcia zysków,
- utrzymania płynności finansowej,
- maksymalizacji wartości rynkowej jednostki gospodarczej, co jest równoznaczne z maksymalizacją bogactwa właścicieli.

Za integralny cel każdej jednostki gospodarczej bez względu na jej charakter i typ działalności uznać należy przetrwanie i rozwój [Lichtarski (red.), 1999, s. 59]. Charakter jednostki gospodarczej wyznacza zasoby, dzięki którym zapewniona zostaje realizacja tego celu.

Rozpatrując cele jednostek gospodarczych w ich ewolucji, nie można pominąć tezy, że współczesny rozwój gospodarczy zależy od wiedzy i jej wykorzystania. Konieczność rzetelnego rozrachunku z otoczeniem przez jednostki gospodarcze wymaga zatem informacji o wszystkich elementach wpływających na jej wartość. Istnieje więc coraz wyraźniej potrzeba uwzględnienia w rachunkowości szerszej informacji o kapitale ludzkim, w którym istotne miejsce przypisuje się pracownikom z właściwymi umiejętnościami (wiedzą, doświadczeniem i kompetencjami). Coraz częściej funkcjonuje też określenie „zasoby ludzkie są najważniejszym aktywem firmy”. W przyszłości jednostki gospodarcze przynoszące zyski będą w dużym stopniu oparte na wiedzy i umiejętnościach pracowników. Wiedza i informacja wpływają obecnie na wzrost zysków, w przeciwieństwie do zmniejszania się zysków w tradycyjnych branżach².

Ukierunkowanie celu działalności gospodarczej na wzrost wartości jednostki gospodarczej prowadzi do zainteresowania miernikami opartymi na wartości dla właścicieli. Istnieją czynniki, które skłaniają zarządy do działania na rzecz właścicieli, czyli do zwiększenia rynkowej wartości podmiotu. Są to:

- względnie duży udział członków zarządu we własności podmiotu,
- powiązanie wynagrodzenia członków zarządu ze stopą rentowności osiąganą przez właścicieli,
- groźba przejęcia przez inną jednostkę,
- konkurencja na rynku pracy dla kadry zarządzającej.

Koncepcja powiększania wartości jednostki gospodarczej pod kątem zwiększenia korzyści właścicieli staje się coraz bardziej popularna. W pewnym stopniu jest to następstwem instytucjonalizacji rynku kapitałowego, to znaczy, w co-

¹ Już w cywilizacji sumeryjskiej zauważono, że istnienie ewidencji majątku stwarza możliwość zdefiniowania okresowego wyniku działalności gospodarczej [Dobija, 1996].

² Zwrócić należy uwagę na słuszne i interesujące propozycje poszerzenia zakresu tematycznego współczesnej rachunkowości finansowej o tzw. rachunkowość wiedzy [Niemczyk, 2011; 2013].

raz większym stopniu głównym inwestorem stają się duże instytucje finansowe, żądające wzrostu wartości jednostek, w które inwestują. Instytucjonalni właściciele dysponujący dużymi pakietami udziałów oraz profesjonalną kadrą są w stanie wywierać naciski na zarządy w celu ukierunkowania zarządzania na zwiększenie wartości tych jednostek.

Podstawą rozwoju rachunkowości były praktyczne potrzeby mierzenia zjawisk gospodarczych, potrzeby rachunku ekonomicznego, a więc przyczynowo-skutkowego powiązania nakładów i wyników działalności gospodarczej. Początki rachunku ekonomicznego są zbieżne z powstaniem rachunkowości. W okresie rozwoju na szerszą skalę stosunków towarowo-pięniężnych powstały warunki ekonomiczne rodzące potrzebę tego rachunku, głównie zaś:

- wyodrębnienie się oddzielnych podmiotów gospodarujących i rozpowszechnienie się ich działalności, polegającej na produkcji i sprzedaży towarów,
- kwantyfikacja celu i środków działalności gospodarczej, tj. ich wymierność i współmierność za pomocą jednostek pieniężnych,
- racjonalizacja działalności gospodarczej, tj. oparcie jej na zasadzie gospodarności,
- odpowiedni rozmiar działalności gospodarczej i związane z tym potrzeby w zakresie informacji rachunkowej.

Warunki te rodzą też konieczność, a zarazem możliwość stosowania rachunku pieniężnego majątku, kapitałów, dochodów, kosztów i wyników. Pojawia się oparta na idei kwantyfikacji rachunkowość, która umożliwia syntetyczną ocenę działalności jednostek gospodarczych. Rachunek ekonomiczny i rachunkowość rozwijały się równoległe z rozwojem gospodarczym, służąc praktyce, co sprawiło, że życie gospodarcze decydowało o ostatecznym ich kształcie.

Przesłanką toczącej się dyskusji o naukowy charakter rachunkowości, jak twierdzi M. Dobija [2010, s. 26], jest nadmiar zawodowego podejścia do problematyki rachunkowości, które wypiera podejście naukowe. Słusznie też twierdzi M. Dobija³ [2010, s. 26 i 29], że rachunkowość jest dyscypliną naukową, czyli dyscypliną należącą do *science*, przemysłowym systemem w teorii i praktyce. Podkreśla on, [Dobija, 2010, s. 35] że rachunkowość ma najdłuższą historię, skoro wielu badaczy twierdzi, że systemy liczbowe i pismo wykształciły się dla potrzeb rachunkowości, wyjaśniając, jak działała rachunkowość oparta na tokenach (8000 p.n.e. do 3000 p.n.e.), które zostały zastąpione pismem piktograficznym, a następnie klinowym.

³ Autor zalicza przy tym rachunkowość do nauk fizycznych oraz tych, które w dużym stopniu korzystają z osiągnięć i metodologii, skoro zajmuje się pomiarem podstawowej kategorii naukowej, jaką jest zdolność do wykonywania pracy (być ten musi mieć przede wszystkim zdolność do istnienia).

Cechy i możliwości rachunkowości sprawiają, że pełni ona w praktyce gospodarczej ważne funkcje:

- informacyjną,
- kontrolną,
- analityczną,
- stymulacyjną⁴.

Wskazane podstawowe funkcje rachunkowości, postrzeganej jako uniwersalny i elastyczny system informacyjno-kontrolny o wielowiekowej historii, powszechnie uznawanym dorobku teoretycznym i niekwestionowanych walorach praktycznych, dowodzą, że znajduje się ona w ustawicznej ewolucji wskazującej na jej rozwój. Wiele nowych wątków rozwoju rachunkowości wynika z szybkiego rozwoju stosunków rynkowych, a także swoistego kryzysu zaufania do informacji pochodzących m.in. z rachunkowości. Niekwestionowanym celem rachunkowości jest zatem tworzenie wiarygodnego obrazu działalności podmiotów, głównie w postaci sprawozdania finansowego, ale również ocen i opinii o tym sprawozdaniu. W realizacji tego celu fundamentalne znaczenie ma poprawna kwantyfikacja w wartości przejawów życia gospodarczego. Tworzenie w sprawozdaniu finansowym rzetelnego obrazu potencjału oraz dokonań jednostki gospodarczej jest problemem złożonym, jeżeli uwzględni się wszystkie możliwości, jakie mogą wystąpić, mogą go wywołać lub o nim świadczyć. Skuteczna realizacja tego celu przewidywać musi, że zawodowy księgowy nie tylko sumiennie prowadzi księgi rachunkowe i właściwie prezentuje sprawozdanie finansowe, lecz także kontroluje, bada i interpretuje to sprawozdanie, prowadzi politykę rachunkowości. Trafnie akcentuje to Karol Schneider, przywołując interesującą wypowiedź w tej kwestii J. Dutlingera [1912, s. 7] „...bycie księgowym to nie tylko umiejętność księgowania i znajomość podstawowych zasad księgowości. Trzeba również umieć czytać pomiędzy wierszami. Nie dość zgodzić debet z kredytem, trzeba twórczo kontrolować i badać. Za mało jeszcze dokładnie zaksięgować, dodać odpowiednie pozycje. Należy znać interes i ludzi, czuć liczby, być artystą, a nie zwykłym rzemieślnikiem” [Schneider, 2007, s. 7/8].

2. Zasady i uwarunkowania sporządzania sprawozdania finansowego

Poprawność rachunku ekonomicznego opartego na rachunkowości uwarunkowana jest rzetelnością tej ostatniej. Rzetelność tę rozpatrywać można na różnych płaszczyznach, lecz decydujące znaczenie ma ocena jej swoistego produk-

⁴ Charakterystykę tak wyróżnionych funkcji zawiera opracowanie: [Micherda, Świetla, 2013].

tu, jakim są tworzone przez nią informacje. Aby informacje te mogły zabezpieczyć właściwą realizację wszystkich funkcji rachunkowości, muszą być prawidłowe, czyli odpowiedniej jakości.

Można przyjąć, że skoro informacje dostarczane przez rachunkowość stanowią jej swoisty produkt, to zagadnienie prawidłowości tych informacji jest zbieżne z problematyką jakości produktów w sferze produkcji materialnej. Ta analogia umożliwia wykorzystanie bogatego dorobku kwalitologii do rozwiązania problemu określenia cech prawidłowych informacji. Jakość produktu w sensie ogólnym można interpretować jako zespół cech produktu stanowiących o jego zdolności do spełnienia wymagań przed nim stawianych. Stopień spełnienia tych wymagań traktować zaś można jako poziom jakości produktu. Powszechnie, w odniesieniu do produktów w sferze materialnej wyróżnia się cztery podstawowe grupy cech jakościowych: techniczne, użytkowe, estetyczne i ekonomiczne.

Uwzględniając powyższe okoliczności, jakość informacji tworzonych przez rachunkowość interpretować można jako zespół cech stanowiących o zdolności do spełnienia wymagań wynikających z pełnionych przez rachunkowość funkcji. Specyfika informacji traktowanych jako produkt rachunkowości przesądza jednak o tym, że nie wszystkie wymienione wyżej cechy jakościowe można odnieść do niego w sensie dosłownym. Dotyczy to w szczególności cech technicznych i estetycznych. Szeroki zakres właściwości, które z reguły bierze się pod uwagę przy określaniu cech jakościowych produktów, można i należy uwzględnić przy określaniu cech prawidłowych informacji objętych treścią rachunkowości.

Za najistotniejsze cechy informacji objętych treścią rachunkowości, określające ich prawidłowość (jakość) uznać można:

- realność,
- wartość poznawczą,
- operatywność,
- ekonomiczność⁵.

Aktywne funkcje współczesnej rachunkowości kierują również uwagę na ważną cechę jakościową, wiążącą się z ich wartością poznawczą, formę prezentacji informacji ekonomicznych dostarczanych przez ten system. Szczególnie istotne znaczenie ma w tym przypadku problem ujęcia i uwidocznienia treści prezentowanych w rachunkowości. Wszelkie przejawy działalności gospodarczej będące przedmiotem zainteresowania rachunkowości mogą być w niej ujęte lub nie. Ich ujęcie nie musi być jednak w każdym przypadku równoznaczne z ich ujawnieniem. Znaczenie w tym przypadku mają rozwiązania systemowe

⁵ Charakterystykę tak wyróżnionych cech zawiera opracowanie: [Micherda, Świetla, 2013].

w zakresie ujęcia księgowego i sprawozdawczego określonej kategorii ekonomicznej. Jeżeli dla prezentacji wartości określonej kategorii przyjmie się koncepcję tzw. netto, prowadzi to do kompensaty pozycji korygujących tę wartość i w konsekwencji do swoistego ukrycia istotnych z reguły informacji. Jeżeli zaś w tym celu przyjmie się koncepcję tzw. brutto, uzyska się swoistą ekspozycję informacji, które mogą być przedmiotem inspirującej interpretacji o ważnym walorze motywacyjnym. Wybór określonego podejścia metodycznego w zakresie budowy rozwiązań księgowych i prezentacji sprawozdawczej jest z reguły wyborem według zasady „coś za coś”, powoduje określone skutki. Przyjęte rozwiązanie w tym zakresie nie jest jednak obojętne dla ekspozycji treści obserwowanych w systemie rachunkowości. Zasygnalizowany problem nabiera znaczenia w sytuacji obejmowania zakresem współczesnej rachunkowości coraz bardziej subtelnej i złożonej problematyki rozwijającego się rynku kapitałowego.

Cechy jakościowe informacji płynących z systemu rachunkowości, można wyprowadzić również z cech jakościowych sprawozdania finansowego, zawartych w obowiązujących przez szereg lat założeniach koncepcyjnych MSSF (MSR). Cechy jakościowe sprawozdania finansowego „są to takie jego właściwości, które sprawiają, że informacje w nim zawarte są użyteczne dla użytkowników” [MSSF, 2007, s. 61-66]. Według nowego podejścia użyteczność sprawozdania finansowego wyznaczona jest według dwóch podstawowych cech:

- istotności,
- wierności odzwierciedlenia.

O istotności informacji można mówić wówczas, gdy wpływa na podejmowane przez użytkowników sprawozdania finansowego decyzje. Wierność odzwierciedlenia rzeczywistości zależna jest natomiast od kompletności, neutralności, braku materialnych błędów oraz zgodności z treścią ekonomiczną sprawozdania finansowego.

Postawiony problem wiarygodności sprawozdania finansowego odnosi się do trzech dziedzin, które poprzez swe cele i rozwiązania metodyczne określają w istotny sposób tę wiarygodność, a to rachunkowości, analizy finansowej oraz badania sprawozdania finansowego. Rzetelna rachunkowość jest gwarantem wiarygodnego sprawozdania finansowego. Poprawna analiza finansowa na tej podstawie tworzy przydatne oceny o potencjale i dokonaniach jednostki gospodarczej. Obiektywne badanie sprawozdania finansowego jest zaś podstawą opinii o obrazie działalności gospodarczej. Dziedziny te, rozpatrywane łącznie określić można mianem szeroko rozumianej rachunkowości, a wiarygodność sprawozdania finansowego traktować kompleksowo, tj. łącznie z systemem ocen i opinii związanych z tym sprawozdaniem.

Sprawozdanie finansowe traktować trzeba jako produkt rachunkowości. Oznacza to, że z jednej strony, przez jego pryzmat jest ona oceniana, z drugiej strony zaś kształtuje jego treść. Stąd też zasadnicze znaczenie w kształtowaniu wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej mają rozwiązania systemowe rachunkowości. Rachunkowość w swym historycznym rozwoju, uwzględniając cele gospodarujących podmiotów, realizuje nowe, aktywne funkcje i coraz wyraźniej określa swe zasady. Odbiciem tego procesu jest ewolucja regulacji prawnych, pozostająca pod wpływem wynikającego z globalizacji gospodarki procesu harmonizacji rachunkowości.

Zarówno teoria, jak i praktyka rachunkowości, w okresie kilkusetletniego rozwoju ukształtowały zasady, które znajdują zastosowanie w systemie rachunkowości i stanowią założenia tego systemu. Określane są one z reguły terminem „nadrzędne zasady rachunkowości”. Istnieje wiele koncepcji ich interpretacji i prezentacji. Analiza światowych i europejskich norm rachunkowości pozwala na stwierdzenie, że zasady rachunkowości nie zostały ujęte w postaci standardu czy dyrektywy. Można jednak z treści tych norm wyprowadzić pewne zasady nadrzędne. Najważniejsze z nich to:

- zasada podstawy memoriałowej,
- zasada kontynuacji działania,
- zasada wiernego obrazu,
- zasada ostrożności,
- zasada periodyzacji,
- zasada podmiotowości⁶.

Nadrzędne zasady rachunkowości wpływają, choć w różnym stopniu, na zagadnienie wyceny w rachunkowości. Prowadzi to w konsekwencji do tego, że obraz rzeczywistości tworzony w rachunkowości jest w pewnym sensie „subiektywny”.

Użytkownicy sprawozdań finansowych sporządzanych aktualnie wskazują na brak spójności poszczególnych członów sprawozdania finansowego oraz ich szczegółowość nieadekwatną do potrzeb użytkowników dla potrzeb podejmowanych decyzji. W efekcie XXI wiek zapoczątkował dialog IASB i FASB w kierunku powstania globalnych standardów rachunkowości. Rozpoczął się proces konwergencji MSSF i US GAAP⁷, którego pierwszym krokiem jest wytyczenie obszarów wspólnych regulacji [Jaruga, Frenzel, Ignatowski, Kabalski, 2009, s. 18-19]. Powstał projekt nowych „Założeń koncepcyjnych sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych” charakteryzujących cel sprawozdawczości finansowej [por. też Kabalski, 2009].

⁶ Charakterystykę tak wyróżnionych zasad zawiera opracowanie: [Micherda, Świetla, 2013]; interesująco zasadę ostrożności przedstawiono w: [Gos, Hońko, 2015].

⁷ US GAAP – Amerykańskie standardy rachunkowości.

W tym kierunku wydają się podążać również nowe propozycje przebudowy sprawozdawczości finansowej [Gierusz, 2009]. Punktem wyjścia tej koncepcji są potrzeby użytkowników sprawozdania finansowego, którzy wskazują na:

- brak spójności poszczególnych członów sprawozdania finansowego,
- niewystarczającą szczegółowość prezentowanych danych, co istotnie ogranicza przydatność sprawozdania finansowego dla podejmowania decyzji.

Proponowane sprawozdanie finansowe ma spełniać następujące warunki [Gierusz, 2009]:

- prezentować spójny obraz finansowego wyrazu działań jednostki, co oznacza istnienie współzależności między pozycjami poszczególnych członów sprawozdania oraz wzajemne ich wspieranie się i uzupełnianie; pozwala to uchwycić związki między nimi,
- zapewnić szczegółowość danych wystarczającą do oceny kwot, horyzontu czasowego oraz stopnia niepewności przyszłych przepływów pieniężnych; wymaga to klasyfikacji informacji w wyraźnie oddzielne grupy o odmiennej charakterystyce ekonomicznej,
- pomagać użytkownikowi w ocenie możliwości spłaty przez jednostkę zobowiązań w terminie wymagalności oraz szans inwestowania w nadarzające się okazje.

Pierwszy etap tych prac skutkowało wprowadzeniem od 1 stycznia 2009 r. kilku istotnych zmian w MSR 1⁸. W miejsce określenia „bilans” wprowadzono „sprawozdanie z sytuacji finansowej”, natomiast „rachunek przepływów pieniężnych” określa się mianem „sprawozdania z przepływów pieniężnych”⁹ [Jaruga, Frenzel, Ignatowski, Kabalski, 2009, s. 51]. Jak widać, nowe koncepcje odchodzą od bilansu i rachunku zysków i strat, prezentując nowatorskie podejście do sprawozdawczości finansowej. Wprowadzenie tego typu koncepcji już dziś budzi niepokój wśród polskich księgowych, głównie z uwagi na historyczne uwarunkowania.

Głównym celem rachunkowości jest pomiar wyników działalności gospodarczej, które warunkują pomnażanie kapitału. Dlatego rachunkowość jest uniwersalnym i elastycznym systemem informacyjno-kontrolnym odzwierciedlającym przebieg i rezultaty działalności jednostek gospodarczych [Jaklik, Micherda, 2009, s. 10]. W związku z tym przedmiotem rachunkowości jest proces reprodukcji kapitałów jednostek gospodarczych, realizowany przez działalność gospodarczą [Jaklik, Micherda, 2009, s. 10].

⁸ Podejście to akceptuje Unia Europejska, przyjmując określone MSR [Rozporządzenie Komisji, 2008].

⁹ Warto w tym miejscu nadmienić, iż studium porównawcze zasad sporządzania sprawozdań finansowych w świetle MSR i polskiej ustawy zawiera artykuł E. Radościńskiego [2010].

Uniwersalność rachunkowości polega na:

- możliwości dostosowania do specyficznych warunków działalności podmiotów,
- zdolności do jednoczesnego pełnienia różnych funkcji i zadań szczegółowych,
- przydatności do tworzenia liczbowego obrazu, opartego na wielkościach rzeczywistych, jak też przewidywanych,
- możliwości zastosowania różnych form i technik obliczeniowych.

Cecha uniwersalności wskazuje na dużą skalę możliwości rachunkowości. Sprawne i efektywne funkcjonowanie rachunkowości jest uwarunkowane wykorzystaniem tych możliwości do realizowania postawionych przed nią zadań.

Elastyczność rachunkowości to możliwość jej stosowania w każdej jednostce gospodarczej bez względu na jej wielkość oraz możliwość dostarczania przez nią informacji o różnym stopniu szczegółowości. Jak można zauważyć, kwantyfikacja „w liczbie i wadze” przybrała bardziej wymagającą formę kwantyfikacji „w wartości”, a w perspektywie „w wartości godziwej”¹⁰. Właśnie dlatego traktuje się rachunkowość jako „teorię i system pomiaru wartości ekonomicznej pomnażanej w procesie gospodarowania” [Dobija, 1997, s. 15].

Powszechnie w polskiej literaturze i praktyce gospodarczej akceptowana jest obecnie z reguły sformułowana przez nestora polskiej rachunkowości prof. Stanisława Skrzywaną [1971, s. 13] interpretacja istoty rachunkowości jako systemu ewidencji gospodarczej. Tendencja ta utrzymuje się nadal, czego dowodzą liczne publikacje z zakresu rachunkowości. Interpretacja ta daje wprawdzie możliwość traktowania rachunkowości jako źródło wszechstronnych informacji ekonomicznych, akcentuje jednak jej bierny charakter. Takie podejście do istoty, a także funkcji rachunkowości, choć uzasadnione historycznie i praktycznie, nie wyczerpuje w pełni jej potencjalnych możliwości i ogranicza¹¹ tę dziedzinę zarówno w sferze teorii, jak i w praktyce gospodarczej.

Zmiany w społeczno-ekonomicznych warunkach gospodarowania w związku z urynkowaniem kierują uwagę na racjonalność ekonomiczną. Racjonalność tę powinien wymuszać rynkowy sposób gospodarowania. Oparty na odmiennym podejściu do kwestii własności rynkowy sposób gospodarowania zmusza też do właściwego wykorzystania szeroko rozumianej rachunkowości. Skłania to do rozpatrywania struktury funkcjonalnej rachunkowości w tych warunkach z nieco

¹⁰ Kategoria „wartość godziwa” pojawiła się w odległej historii w myśli filozoficznej, religijnej i ekonomicznej. Cena godziwa, sprawiedliwa widoczna jest w poglądach Arystotelesa, św. Tomasza z Akwinu, papieża Aleksandra III, który wprowadził do prawa kanonicznego w XII w., w kanonie *Placuit* doktrynę właściwej ceny (*just price*). Koncepcję sprawiedliwej ceny rozważali klasycy myśli ekonomicznej: A. Smith, D. Ricardo, K. Marks, a wspólną jej ideą była ekwiwalentność wymiany (w tym wynagrodzenia za pracę najemną) [por. Dobija, 2006, s. 147].

¹¹ Stąd też biorą się krytyczne wypowiedzi o rachunkowości – „cmentarzysko liczb”.

innego punktu widzenia. Stąd też w literaturze i praktyce gospodarczej krajów o gospodarce rynkowej przyjęto pragmatyczną konwencję funkcjonalnego podziału rachunkowości na rachunkowość finansową i rachunkowość zarządczą. Wskazany podział wyznacza podstawowe zadania dla obu wymienionych członów. W przypadku rachunkowości finansowej są to przede wszystkim sprawozdawcze atestacyjne zadania konstatacyjne, natomiast w rachunkowości zarządczej głównie aktywne, decyzyjne zadania instrumentalne. Stąd też konieczne jest wyraźne tego akcentowanie w opracowaniach rachunkowości.

Współczesną rachunkowość charakteryzuje też przechodzenie rachunkowości finansowej w kierunku rachunkowości zarządczej. Koszty prowadzenia rachunkowości stają się bowiem coraz bardziej transparentne, m.in. poprzez usługowe prowadzenie rachunkowości, co prowadzi do coraz szerszego wykorzystania rachunkowości w zarządzaniu.

Rynkowy sposób gospodarowania uwidacznia cel rachunkowości, którym jest właściwy, wieloprzekrojowy pomiar wyniku finansowego. Metodyka tego pomiaru obrazuje proces pomnażania zaangażowanego w działalności gospodarczej kapitału. Pomiar ten możliwy jest w ramach rachunku zasobów, który w sferze ujęcia księgowego realizowany jest na kontach bilansowych, służących do ujęcia poszczególnych składników majątku i kapitałów jednostki gospodarczej, natomiast w sprawozdawczości finansowej ma postać bilansu. Jest to pierwszy wymiar rachunkowości podwójnej. Wymiar ten rozwinięty został przez pomiar wyniku finansowego w ramach rachunku strumieni realizowany w sferze ujęcia księgowego na kontach wynikowych ujmujących strumienie kosztów, przychodów oraz wyników nadzwyczajnych. W sprawozdawczości finansowej rachunek ten ma postać zestawianego w dwóch wariantach rachunku zysków i strat. Jest to drugi wymiar rachunkowości podwójnej. Współcześnie i ten rachunek wyniku finansowego został analogicznie rozwinięty poprzez propozycję rachunku, który określić można mianem rachunku czynników. Rachunek ten przejawia się w sferze ujęcia księgowego w postaci kont sił ukazujących czynniki przyspieszające bądź opóźniające proces tworzenia wyniku finansowego. Konta te przyjmują zapisy dotyczące zdarzeń lub rezultaty badań analitycznych w tym zakresie. W sprawozdawczości finansowej najwyraźniej siły sprawcze wydają się eksponować sprawozdania: informacja dodatkowa, rachunek przepływów pieniężnych, zestawienie zmian w kapitale własnym. Rachunek czynników stanowi trzeci, coraz bardziej widoczny wymiar rachunkowości, pozwalający mówić o pojawieniu się rachunkowości potrójnej. Tak więc przedmiotowa struktura współczesnej rachunkowości coraz wyraźniej zmierza do modelu trójwymiarowego przedmiotowej struktury rachunkowości, co jest dziełem Y. Ijiri [1986].

Rachunkowości jest, jak wcześniej wskazano, systemem uniwersalnym i elastycznym. Cechy te wskazują na dużą skalę możliwości rachunkowości. Sprawne i efektywne funkcjonowanie rachunkowości jest uwarunkowane wykorzystaniem tych możliwości do realizowania postawionych przed nią zadań. Cechy te winny być realizowane poprzez właściwie opracowaną politykę rachunkowości.

Odejście od nakazowego sposobu gospodarowania, w którym na pierwszym miejscu akcentowana była konieczność prowadzenia ksiąg rachunkowych według zalecanej koncepcji, w kierunku systemu rynkowego kieruje wyraźnie uwagę na demokratyczne formy oparte na samodzielnym wyborze koncepcji. Obowiązująca ustawa o rachunkowości [2011, art. 4, pkt 3] wyraźnie specyfikuje działania, które wchodzą w jej zakres. Polityka rachunkowości¹², usytuowana na pierwszym miejscu w tej strukturze, oznacza możliwość elastycznego kształtowania systemu rachunkowości, jest wyrazem demokracji w rachunkowości.

3. Analiza sprawozdania finansowego integralną częścią rachunkowości

Dominujący aktualnie w literaturze¹³ pogląd o miejscu i strukturze analizy sprawozdania finansowego sformułowany został w poprzednim systemie gospodarowania, wyraźnie nawiązując do sytuacji, która określana jest mianem „gospodarki niedoboru”¹⁴. Pogląd ten sytuował analizę finansową (analizę sprawozdania finansowego) w ramach analizy ekonomicznej (analizy działalności gospodarczej przedsiębiorstw) obok analizy techniczno-ekonomicznej. Analiza finansowa według tej koncepcji zajmowała się wielkościami ekonomicznymi w ujęciu pieniężnym (stan finansowy i wyniki finansowe), natomiast ta druga oparta była na badaniu wielkości ekonomicznych w wyrażeniu rzeczowym i osobowym (zarządzanie kadrami, logistyka zaopatrzenia i zbytu, organizacja i metody produkcji).

Należy dodać, że podejście takie konweniowało z troską o zaopatrzenie, realizację tezy pełnego zatrudnienia i stymulowanie w związku z tym wydajności pracy oraz funkcjonującą w tych warunkach koncepcją struktury organizacyjnej podmiotów wyróżniającej dyrektora ekonomicznego i głównego księgowego ze stosownymi kompetencjami i zespołami współpracowników. Można się zgodzić,

¹² Szeroką interpretację polityki rachunkowości w podziale na mikropolitykę i makropolitykę proponuje Włodzimierz Brzezina [2006, s. 49].

¹³ Sugestię taką wyraźnie zawiera np. opracowanie Waśniewskiego, Skoczylasa, [2002, s. 5]. Por. też: [Bednarski, 1997, s. 7; Gabrusewicz, 2002, s. 16].

¹⁴ Określenie to przypisuje się współczesnemu, światowej sławy węgierskiemu ekonomście Janosowi Kornai, autorowi pracy *Niedobór w gospodarce* [1985].

że w tych warunkach zasadniczym celem analizy finansowej była swoista ocena „posłuszeństwa” głównego księgowego w realizacji normatywnych regulacji funkcjonującego systemu ekonomiczno-finansowego mającego w zamierzeniu stymulować efektywność gospodarowania. Jako swoistą formą realizacji tej „kontroli” można wskazać, w ramach procedur analizy finansowej, tzw. bilans nieprawidłowości oparty na zamyśle zestawiania i zbilansowania odstępstw stanu wielkości sprawozdawczych w stosunku do ich układu i poziomu wynikającego z założeń systemowych. Analogiczne przesłanki wydaje się przyjmować koncepcja tzw. złotej zasady finansowania, powszechnie zalecana i stosowana metodyka poziomej i pionowej analizy bilansu, jak również procedura syntetycznego wskaźnika sytuacji majątkowej i finansowej. Wskazać też można i szereg dalszych zaleceń analizy finansowej, np. stosowanie wskaźników rotacji jedynie w odniesieniu do oceny wykorzystania majątku obrotowego. Wiele wskazanych procedur oparta była na założeniu, że zobowiązania traktować należy w analizie finansowej jako pozycje oceniane negatywnie, bez uwzględniania rachunku ekonomicznego opartego na kosztach i korzyściach w odniesieniu do tej kategorii, co oznacza pominięcie zjawiska tzw. dźwigni finansowej.

W warunkach gospodarki rynkowej podstawą jest proces pomnażania kapitału przejawiający się w uzyskiwaniu przez jednostki gospodarcze korzystnych wyników finansowych i utrzymania płynności finansowej. Zwrócić należy uwagę na zależność znaczenia rentowności i płynności finansowej od charakteru decyzji finansowych z punktu widzenia czasu [por. Skoczylas, 2013].

W ocenie podmiotów funkcjonujących w tych warunkach zasadnicze znaczenie ma domniemanie, że w przypadku korzystnych wyników finansowych pozytywnie funkcjonują obszary warunkujące dobre gospodarowanie, będące istotnymi ograniczeniami sprawnego funkcjonowania podmiotów w poprzednim systemie. Uwagę należy zwrócić przede wszystkim na dostępność czynników działalności i dyscyplinujące bezrobocie, wymuszające w konsekwencji troskę o miejsce pracy i jej wydajność. W ramach koncepcji struktury organizacyjnej podmiotów wskazać zaś trzeba na zasadnicze zmiany w tym zakresie polegające na zrezygnowaniu ze służb podległych dyrektorowi ekonomicznemu i głównemu księgowemu. Istotne jest zaś pojawienie się w to miejsce funkcji dyrektora finansowego i powierzenie odpowiedzialności za rachunkowość kierownikowi jednostki i organom nadzorczym podmiotu, a także szeroko wykorzystywana, oparta o ideę outsourcingu, możliwość usługowego prowadzenia rachunkowości.

Należy zauważyć również, że ewolucja celu współczesnego gospodarowania podmiotów w kierunku eksponowania zjawiska płynności finansowej i pomnażania wartości dla właścicieli kapitału wiąże się bezpośrednio z rozszerzeniem

treści sprawozdania finansowego o nowe jego człony (sprawozdanie z przepływów strumieni pieniężnych, sprawozdanie o zmianach w kapitałach własnych), co odpowiednio rzutuje na kształt i zakres analizy sprawozdania finansowego.

Rynkowy sposób gospodarowania charakteryzuje podkreślane już szerokie wykorzystanie rachunkowości w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi. Integralną częścią, w tym kontekście rozpatrywanej rachunkowości, jest analiza sprawozdania finansowego, służąca do interpretacji tworzonych w rachunkowości informacji i realizująca tym samym analityczną funkcję rachunkowości¹⁵. Nie można rozdzielić – opartego na wypracowanym w historycznym rozwoju dorobku metodologicznym – procesu tworzenia w rachunkowości liczbowego obrazu rzeczywistości gospodarczej od poprawnej interpretacji tego obrazu. Poprawna analiza finansowa to istotny warunek wiarygodnego obrazu jednostki.

Wydają się to potwierdzać najstarsze prace o rachunkowości. Lesław Niemczyk stwierdza, powołując się na traktat wydany w 1594 r. w Wenecji Luki Paciolo¹⁶, że „od kilkuset lat w rachunkowości niezmiennie panuje duch analizy” [Niemczyk, 2013, s. 23].

Współcześnie zaś o ścisłym związku analizy sprawozdania finansowego z rachunkowością świadczy też dobitnie przedstawiona wyżej ewolucja przedmiotowej struktury rachunkowości do trzeciego wymiaru. Zasadniczą kwestią w dziele praktycznego wykorzystania trzeciego wymiaru jest kwantyfikacja sił opisywanych w tym wymiarze. Kwantyfikacja sił trzeciego wymiaru rachunkowości możliwa jest praktycznie poprzez wykorzystanie metodyki analizy sprawozdania finansowego. Idzie przy tym o uproszczone, choć poprawne metody oparte na metodzie izolacji, która zakłada pominięcie złożonych związków korelacyjnych pomiędzy siłami. Preferować tu należy metodę kolejnych podstawień, uzupełnioną „algorytmem Malca”, która wykazuje związek metodologiczny ze sposobem generowania danych źródłowych dla analizy sprawozdania finansowego [por. Micherda, 2008].

Pomimo sytuowania analizy finansowej w ramach analizy ekonomicznej, nie brak jest poglądów wskazujących na wyraźne związki analizy finansowej z rachunkowością [por. Meigs, Meigs, 1986]. Nie wyklucza to możliwości wykorzystania dorobku metodologicznego analizy ekonomicznej, m.in. metody izolacji, w ramach tak usytuowanej analizy finansowej.

¹⁵ Związki analizy finansowej i rachunkowości omawia monografia [Micherda, 2001].

¹⁶ W rozdziale 4 „Przydatne zalecenia i dobre rady dla doskonałego kupca” w omówieniu „Inwentarza”, co poprzedza charakterystykę trzech dalszych ksiąg („Memoriał”, „Dziennik” i „Księga główna”) znajdujemy spostrzeżenie „rzeczy nigdy nie są zbyt jasne dla kupca [Pacioli, 2007, s. 67].

W analizie sprawozdania finansowego stosuje się metody specyficzne dla tej dziedziny, jak i metody przejęte z innych dyscyplin naukowych i odpowiednio adaptowane do analizy zjawisk gospodarczych. Celem metod badania przyczynowego jest liczbowe ustalenie wpływu poszczególnych czynników na odchylenie badanego zjawiska ekonomicznego. Analiza sprawozdania finansowego powszechnie stosuje w tym celu metody izolacji, należące do grupy metod deterministycznych. Istotą metod izolacji jest przyjęte założenie, że czynniki uwzględniane w toku analizy nie pozostają w związku korelacyjnym. Wśród metod izolacji wyróżnić można szereg propozycji metodycznych i obserwuje się propozycje nowych metod w tym zakresie. Charakterystyka podstawowych metod badania przyczynowego świadczy o znacznej różnorodności poglądów, a zarazem o braku propozycji zadowalającego rozwiązania problemu. Analiza sprawozdania finansowego traktowana jako integralna część szeroko rozumianej rachunkowości oparta jest na informacjach sprawozdawczości finansowej, uzupełnionych informacjami szczegółowymi wynikającymi z ujęcia księgowego. Stąd też rozwiązania metodologiczne przyjęte w analizie sprawozdania finansowego uwzględniać muszą logikę tworzenia informacji w systemie rachunkowości. Zatem związek analizy sprawozdania finansowego i rachunkowości stanowi przesłankę wyboru metodyki analitycznej.

Aktualnie w procesie badania sprawozdania finansowego biegły rewident powinien dokonać oceny nie tylko rozliczenia się jednostki z otoczeniem, ale również podejmowanych przez nią decyzji. Prowadzi to do wniosku, że aktualne podejście do badania sprawozdania finansowego wyraźnie integruje rachunkowość i analizę sprawozdania finansowego. Problematyka analizy sprawozdania finansowego jest wskazywana w światowych i krajowych regulacjach procesu badania sprawozdania finansowego, niezbędne jest jej uświadomienie i szersze wykorzystanie. Należy też dodać, że ustalenia analizy sprawozdania finansowego stanowią też ważną płaszczyznę oceny sytuacji jednostki, wynikającego z regulacji kodeksu spółek handlowych rozliczenia z właścicielem kapitału, w ramach tzw. walnego zgromadzenia.

Analiza sprawozdania finansowego, jako integralna część szeroko rozumianej rachunkowości, podlega podobnie jak rachunkowość ewolucji, dostosowując się do rosnących potrzeb zarządzania. Stąd też charakterystyczną cechą analizy sprawozdania finansowego w warunkach rynkowych jest bezpośrednie wykorzystanie jej rezultatów do zarządzania. Wykorzystanie to podkreśla przy tym zarówno jej retrospektywny, jak i prospektywny charakter. Analiza sprawozdania finansowego z analizy retrospektywnej ewoluje w kierunku analizy prospektywnej.

Ścisły związek analizy sprawozdania finansowego z rachunkowością wskazuje przy tym na zasadnicze źródła analizy, wśród których znaczące miejsce zajmuje sprawozdanie finansowe.

Współczesny kształt sprawozdania finansowego wskazuje zatem na konieczność budowy procedur analitycznych stosownych do „nowych” członów sprawozdania finansowego. Ma to miejsce dla interpretacji przepływów pieniężnych, zarówno wstępnej ich interpretacji, jak również wskaźników analitycznych. Istotne jest także podejmowanie prób przeniesienia procedur analitycznych charakteryzujących podejście memoriałowe (rachunek prognozy rentowności) do analizy podejścia kasowego (rachunek prognozy płynności finansowej). Budowy stosownych procedur analitycznych wymaga treść sprawozdania o zmianach kapitału własnego. Dyskusji potrzebuje metodyka analizy rentowności z uwagi na dwoistość oddziaływania kategorii wynikowych na kapitał własny jednostek. Zmiany w rozwiązaniach rachunkowości ograniczają bowiem zakres elementów wynikowych prowadzonych w ramach „Rachunku zysków i strat” (Sprawozdanie z całkowitych dochodów), co istotnie zmienia wartość poznawczą dotychczasowych procedur (modeli) analizy rentowności. Wskazana problematyka wyraźnie wskazuje na istotność związku, jaki zachodzi pomiędzy współczesną rachunkowością a metodyką analizy sprawozdania finansowego. Rodzi to z jednej strony nowe wyzwania metodyczne, z drugiej zaś nowe możliwości informacyjne.

Tak więc analiza sprawozdania finansowego, bezpośrednio wykorzystanie jej rezultatów do zarządzania podmiotem przejawia się również w orzekaniu o możliwości kontynuacji działalności. Szczególnie rozwój analizy prospektywnej ma istotne znaczenie do przewidywania sytuacji kryzysowych. Konieczność ograniczenia ryzyka występowania kryzysów gospodarczych prowadzi niewątpliwie do integracji współczesnej analizy sprawozdania finansowego i rachunkowości. Związki tych dziedzin są bowiem ważne i silne. Utrzymanie tych związków, a nawet ich rozwój, ma niewątpliwie istotne znaczenie dla przeciwstawienia się zagrożeniom, jakie niesie ze sobą kryzys gospodarczy.

Należy w konkluzji zauważyć, że koncepcja ścisłego związku analizy sprawozdania finansowego i rachunkowości była, choć pozostawała w mniejszości, sygnalizowana wyraźnie w literaturze przedmiotu w poprzednich warunkach gospodarowania przez „klasyków” (mistrzów) analizy finansowej [Burzym, 1984]. Zwrócić też trzeba uwagę na współczesne, podkreślane wyraźnie w literaturze, tendencje wskazujące na integrację finansów i rachunkowości [por. Micherda, 2011; Andrzejewski, 2012].

4. Ewolucja celu badania sprawozdania finansowego i jego metodyki

Postawiony problem wiarygodności sprawozdania finansowego odnosi się do trzech dziedzin: rachunkowości, analizy oraz badania sprawozdania finansowego, które poprzez swe cele i rozwiązania metodyczne określają w istotny sposób tę wiarygodność. Rzetelna rachunkowość jest gwarantem wiarygodnego sprawozdania finansowego, na tej podstawie tworzy się przydatne oceny o potencjale i dokonaniach jednostki gospodarczej. Obiektywne badanie sprawozdania finansowego jest zaś podstawą opinii o sprawozdawczym obrazie działalności gospodarczej [por. Hołda, Micherda, 2007, s. 17-25].

Wydaje się, że dla poprawności procesu badania sprawozdania finansowego istotne znaczenie ma właściwe określenie celu badania sprawozdania finansowego. Wskazanie tego celu musi przy tym uwzględniać współczesne uwarunkowania i oczekiwania, jakie stawia otoczenie, w którym przebiega proces badania sprawozdania finansowego.

Obecnie cele badania sprawozdania finansowego wskazują, a tym samym regulują: MSRF, ustawa o rachunkowości oraz normy wykonywania zawodu biegłego rewidenta. Dowodzi to, że możliwa jest krajowa interpretacja celu badania sprawozdania finansowego oraz także ewolucja tej interpretacji, w stosunku do światowej regulacji IFAC.

Należy dodać, że w okresie tzw. „ery biegłego rewidenta” zmieniały się cele, a w ślad za tym techniki i znaczenie kontroli wewnętrznej podczas badania sprawozdania finansowego. Początkowo do ok. 1880 r. jedynym celem badań było ujawnianie oszustw i wykrywanie powstałych błędów. Pod koniec XIX w. można było wyróżnić drugi cel badań, którym była weryfikacja dokładności, zwłaszcza merytorycznej, zapisów księgowych. Jednak dalej podstawowym celem przeprowadzanych badań pozostawało ujawnianie błędów i oszustw. Dopiero w latach 20. XX w. można wyróżnić trzeci cel przeprowadzanych badań, potwierdzenie przez niezależną i fachową osobę wiarygodności sprawozdania finansowego. Ta zmiana głównego celu badania sprawozdania finansowego jest odpowiedzią na potrzeby nowych inwestorów, a bankierzy i specjaliści z dziedziny finansów przestają być jedynymi ważnymi odbiorcami zweryfikowanych informacji ekonomicznych. Interesuje ich wyrażenie opinii o wiarygodności sprawozdania finansowego jako całości [por. Hołda, 1998]. Warto zauważyć, że obserwowane współcześnie tendencje prowadzące do wzrostu znaczenia ujawniania błędów i oszustw podczas badania sprawozdań finansowych (MSSF nr 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta za uwzględnienie podczas badania spr-

wzrostania finansowego możliwości popełnienia oszustw”) [por. Micherda, 2006] nie zmieniają faktu, że cel ten pozostanie na stałe uboczny. Aktualnie w procesie badania sprawozdania finansowego biegły rewident powinien dokonać oceny nie tylko rozliczenia się jednostki z otoczeniem, ale również podejmowanych przez nią decyzji. Orzekanie biegłego rewidenta o poprawności i efektach zarządzania podmiotem uznać można za początek dominowania czwartego celu badania sprawozdania finansowego [por. Micherda, 2004].

Prowadzi to do wniosku, że aktualne podejście do badania sprawozdania finansowego wyraźnie integruje wyróżniane człony funkcjonalnej (finansowa i zarządcza) struktury rachunkowości. Prowadzi to do tego, że w procesie badania sprawozdania finansowego następuje ocena zarówno rozliczenia się z otoczeniem, jak również z podejmowanych decyzji o coraz szerszym zakresie tematyicznym. Tendencje te nie pozostają bez wpływu na charakter i zakres ryzyka w badaniu sprawozdania finansowego i odpowiednio sytują to badanie w systemie rachunkowości.

W świetle powyższych okoliczności należy zdecydowanie postulować modyfikację regulacji prawnych celu badania sprawozdania finansowego. Cel ten winien wyraźnie akcentować konieczność orzekania przez biegłego rewidenta o poprawności i efektach zarządzania podmiotem, co przejawia się w możliwości kontynuacji działalności jednostki.

Jednostka gospodarcza, prowadząc swoją działalność w otoczeniu, na rzecz którego świadczy i ze świadczeń którego korzysta, jest zobowiązana do dostarczenia odpowiednich, rzetelnych informacji o rezultatach swojej działalności oraz o sytuacji finansowej, w jakiej się znajduje. Obowiązek rozliczenia się wobec otoczenia wiąże się ściśle z odpowiedzialnością za szeroko rozumiane rezultaty własnego działania i jest oparty na sprawozdaniu finansowym, po poddaniu wcześniej tego sprawozdania odpowiedniemu badaniu. Należy też dodać, że dotychczasowe pojęcie „otoczenia” ograniczone do tzw. „otoczenia ekonomicznego”, ulega rozszerzeniu. Rozumiane jest ono aktualnie jako tzw. „otoczenie społeczne”, a także środowisko naturalne [Burzym, 1992]. Wydatnie rozszerza to również zakres rozliczenia i podnosi tym samym rangę badania sprawozdania finansowego.

Wprawdzie metodyka badania sprawozdania finansowego kładzie nacisk na wydanie opinii o rzetelności tego sprawozdania, a tym samym o stanie rachunkowości i związanej z nią kontroli wewnętrznej, to ocenie podlegają też wyniki oraz sytuacja majątkowa i finansowa jednostki gospodarczej, jak również możliwość kontynuowania przez nią działalności gospodarczej.

Zasada kontynuacji działalności, obok zasady memoriału, należy do podstawowych założeń koncepcyjnych Międzynarodowych Standardów Rachunkowości [MSSF, 2007]. Międzynarodowy Komitet Standardów Rachunkowości zaktualizował w 1997 r. treść MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”, którego istotnym elementem jest wyraźne wskazanie, że przy sporządzaniu sprawozdania finansowego kierownictwo jednostki powinno dokonać oceny zdolności jednostki do kontynuowania działalności w przyszłości do co najmniej dwunastu miesięcy od daty bilansowej. Również IV dyrektywa Unii Europejskiej z dnia 25 lipca 1978 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych spółek, przedstawiając w rozdziale 7 „zasady wyceny”, obliguje państwa członkowskie do zapewnienia, by do wyceny pozycji rocznych sprawozdań finansowych stosowane były zasady ogólne, wśród których na pierwszym miejscu jest założenie, że spółka będzie kontynuowała działalność [IV dyrektywa UE, 2003, art. 31, pkt 1a].

Między ujęciem zasady kontynuacji działalności w polskim prawie o rachunkowości i rozwiązaniami stosowanymi w świecie w zasadzie nie ma różnicy. Niezależnie jednak od tego, czy sprawozdanie finansowe podlega badaniu, czy też nie, czy istnieje obowiązek jego publikowania, czy nie, odpowiedzialność za prawidłowość jego sporządzenia, w tym także za zasadność przyjęcia założenia kontynuacji działalności, spoczywa na kierowniku jednostki. Znowelizowana ustawa o rachunkowości nakłada obowiązek złożenia stosownej deklaracji w punkcie 5 „Wprowadzenia do sprawozdania finansowego” (dla innych jednostek niż banki i zakłady ubezpieczeń). Jednak w przypadku badającego sprawozdanie finansowe, stwierdzenie możliwości kontynuacji działalności należy do zasadniczego celu procesu badania tego sprawozdania. Problem ten jest szeroko omówiony w Międzynarodowych Standardach Rewizji Finansowej (MSRF). Standard 570 „Kontynuacja działalności” stanowi, że „planując i przeprowadzając badanie oraz oceniając jego wyniki, biegły rewident powinien rozważyć, czy założenie kontynuacji działalności, przyjęte przez kierownictwo do sporządzenia sprawozdania finansowego jest zasadne” [MSRF, 2005]. Standard podaje objawy, które mogą budzić wątpliwości o zdolności jednostki do kontynuowania działalności, postuluje odpowiednie działania analityczne oraz wskazuje określone formy informowania o tej kwestii.

Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej wskazują wyraźnie, iż wypełnienie celów postawionych prawnie przed badaniem sprawozdania finansowego łączy się, zarówno pośrednio, jak i bezpośrednio, z koniecznością przeprowadzenia w jego trakcie określonych działań analitycznych. W myśl MSRF 520 „Procedury analityczne” „biegły rewident powinien stosować procedury anali-

tyczne jako procedury szacowania ryzyka w celu poznania jednostki i jej środowiska oraz w trakcie ogólnego przeglądu na zakończenie badania” [MSRF, 2005, s. 482]. Standard dopuszcza również stosowanie procedur analitycznych do badania wiarygodności oraz wskazuje ich rodzaj i cel. Przez „procedury analityczne” rozumie się ocenę informacji finansowych dokonywaną na podstawie analizy ewentualnych związków pomiędzy danymi o charakterze finansowym i pozafinansowym łącznie z badaniem wykrytych wahań wartości i zależności, które są niespójne z innymi informacjami lub różnią się od przewidywanych wielkości.

Procedury analityczne biegły rewident powinien stosować jako procedury szacowania ryzyka w celu zrozumienia jednostki gospodarczej i jej środowiska. W świetle MSRF 315 [MSRF, 2005, s. 365], odnoszącego się do tego zagadnienia, procedury analityczne mogą być przydatne w rozpoznaniu nietypowych transakcji lub zdarzeń, kwot, wskaźników i trendów wskazujących na elementy, które mogą wpływać na sprawozdanie finansowe i badanie. Z uwagi na to, iż procedury analityczne, zastosowane na tym etapie, oparte zostają często na danych o znacznym stopniu agregacji, to wyniki należy traktować jako poszlaki i analizować łącznie z innymi zebranymi informacjami.

Podsumowanie

Nakreślony związek analizy i badania sprawozdań finansowych z rachunkowością, uwzględniając współczesny cel badania sprawozdania finansowego, wymaga odpowiednich kompetencji zawodowych księgowych oraz wypełnienia zasad etyki zawodowej. Prowadzi to bezpośrednio do kwestii szeroko rozumianej edukacji, ustawicznego rozwoju w zawodzie.

Powstanie Międzynarodowych Standardów Edukacyjnych (MSE), Międzynarodowej Federacji Księgowych (IFAC) przyjęć należy z odpowiednią do sytuacji uwagą i zrozumieniem, starając się w pełni wykorzystać ich głębokie przesłanie [MSE, 2009].

Celem edukacji w dziedzinie rachunkowości oraz praktyki zawodowej jest doprowadzenie do powstania kompetentnych zawodowych księgowych, którzy będą mogli pracować z korzyścią dla zawodu i społeczeństwa. Zważywszy na częste zmiany, z którymi stykają się księgowi, muszą oni opanować nawyk uczenia się w celu zachowania kompetencji zawodowych.

Edukacja i praktyka zawodowa księgowych powinna stworzyć podstawy wiedzy zawodowej, zawodowych umiejętności oraz wartości, etyki i postaw za-

wodowych, które umożliwiają księgowym kontynuowanie nauki i dostosowywanie się do zmian przez całe zawodowe życie. Takie przygotowanie sprawi, że zawodowi księgowi będą w stanie zidentyfikować problemy, zdobywać wiedzę potrzebną do rozwiązywania problemów, znajdowania źródeł tej wiedzy oraz zastosowania jej w sposób etyczny, tak aby uzyskać właściwe rozwiązania.

W dzisiejszej rzeczywistości zawodowi księgowi w coraz większym zakresie muszą być ekspertami o doskonałych umiejętnościach komunikacyjnych, a także posiadać zdolność sprostania wymaganiom informacyjnym i sprawozdawczym w nowej gospodarce opartej na wiedzy. Poza zdobyciem technicznej wiedzy i umiejętności księgowych, zawodowym księgowym potrzebne są umiejętności, które umożliwią im, gdy zajdzie konieczność, pełnienie roli doradcy gospodarczego, analityka finansowego, negocjatora i menedżera. Jednocześnie do podstawowych cech zawodowych księgowych zalicza się uczciwość, obiektywizm oraz umiejętność zajęcia zdecydowanego stanowiska. Wartości, etyka i postawy zawodowe stanowią integralny element charakterystyki zawodowego księgowego¹⁷.

Związek analizy i badania sprawozdania finansowego z rachunkowością rozpatrywać trzeba również na płaszczyźnie zasad etyki zawodowej księgowych sporządzających sprawozdanie finansowe i biegłych rewidentów badających to sprawozdanie. Już w pierwszych pracach pisanych w naszym kręgu kulturowym o zasadach prowadzenia rachunkowości eksponowana jest problematyka etyki. Dowodzi tego kupiec Benedykt Cotruglio z Dubrownika w napisanym w 1458 r. w Castro Serpici w Kampanii dziele *Księga o sztuce handlu*. W rozdziale XIII pierwszej księgi swego traktatu „O porządnym prowadzeniu ksiąg handlowych” przedstawił pierwszy teoretyczny opis podwójnej księgowości. Wyprzedził o kilkadziesiąt lat rozprawę włoskiego zakonika Luki Paciolego *Summa de arithmetica, geometria, proportioni et proportionita*, wydaną w 1494 r. w Wenecji. Dzieło Benedykta Cotruglio długo pozostawało w rękopisie i wydane zostało w zmodyfikowanej formie przez wydawcę Francesco Petrusa dopiero w 1573 r. [Cotruglio, 2007, s. 18-19].

Benedykt Cotruglio ogromną wagę przywiązywał do etycznego aspektu działania kupca. Kwestie etyczne porusza bowiem nie tylko w poświęconych im księgach drugiej i trzeciej, ale we wszystkich czterech księgach (rozdziały VI, XII, XVIII księgi pierwszej, rozdziały IV, VI, VII księgi czwartej). Kwestie te głoszone były w warunkach skrępowania, jakie narzucały na działalność han-

¹⁷ Komitet ds. Edukacji IFAC opracował również adresowany do biegłych rewidentów MSR 8 „Wymogi dotyczące kompetencji biegłych rewidentów”.

dlową zasady głoszone przez średniowiecznych teologów. Nie tylko potępiana przez Pismo Święte lichwa, ale również inne formy operacji finansowych, a nawet sam pieniądź, były traktowane z wielką podejrzliwością [Cotruglio, 2007, s. 20].

W maju 1989 r. do Międzynarodowej Federacji Księgowych (IFAC) przyjęta została Krajowa Rada Dyplomowanych Biegłych Księgowych (a poprzez nią Stowarzyszenie Księgowych w Polsce). W poczet członków Międzynarodowej Federacji Księgowych (IFAC) polscy biegli rewidenci, zrzeszeni w Krajowej Izbie Biegłych Rewidentów zostali przyjęci w listopadzie 2001 r. Oznacza to równocześnie akceptację zasad etycznych określonych przez Kodeks etyki zawodowych księgowych IFAC¹⁸.

Również Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, staraniem Komisji Zasad Etyki i Profesjonalizmu Zawodu Księgowego Rady Naukowej SKwP, z okazji stulecia organizacji księgowych na ziemiach polskich przyjęło w czerwcu 2007 r. „Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości”¹⁹. Do wdrażania zasad Kodeksu Zawodowej Etyki w Rachunkowości powołano Komisję Etyki, by działała na rzecz jego sygnatariuszy i prowadziła Bank Dylematów Etycznych.

Problematyka etyki w rachunkowości jest coraz częściej przedmiotem odrębnych studiów i opracowań [por. Cieślak, 2011; Maruszewska, 2014; Micherda, 2012, s. 75-86].

Literatura

- Andrzejewski M. (2012), *Korygująca funkcja rewizji finansowej w systemie rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Bednarski L. (1997), *Analiza finansowa w przedsiębiorstwie*, PWE, Warszawa.
- Brzezina W. (2006), *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa.
- Burzym E. (1984), *Analiza finansowa w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Burzym E., Dobija M. (1989), *Koncepcja trójwymiarowego podsystemu ewidencyjnego rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej”, nr 305, Kraków.
- Burzym E. (1992), *Rola biegłych księgowych w rozwiniętej gospodarce rynkowej oraz warunki ich działania*, „Rachunkowość”, nr 7.

¹⁸ Kodeks etyki zawodowych księgowych z lipca 2009, 2011. Por. też Kodeks etyki zawodowych księgowych z lipca 1996 r. (aktualizacja styczeń 1998 r., listopad 2001 r., styczeń 2004 r.). MSRF, 2005.

¹⁹ Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości, 2007.

- Cieślak M. (2011), *Podjęcie etyczne w rachunkowości a jakość sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Cotruglio B. (2007), *Księga o sztuce handlu*, Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagelonica, Kraków.
- Dobija M. (1988), *Założenia trójwymiarowej rachunkowości* [w:] *Perspektywy rozwoju rachunkowości*, SKwP, Kraków.
- Dobija M. (1990), *Teoretyczne i organizacyjne podstawy systemu trójwymiarowej rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 329, Kraków.
- Dobija M. (1996), *Postępowe idee rachunkowości w cywilizacji sumeryjskiej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 467.
- Dobija M. (1997), *Rachunkowość zarządcza i controlling*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dobija M. (2006), *Wartość godziwa jako kryterium prawdy w teorii ekonomicznej* [w:] *Dążenie do prawdy w naukach ekonomicznych*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Dobija M. (2010), *Rachunkowość jako dyscyplina naukowa*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 59(115), Warszawa.
- Dutlinger J. (1912), *Falszywe bilanse*, Nakład Biblioteki Handlowej, Warszawa.
- Gabrusewicz W. (2002), *Podstawy analizy finansowej*, PWE, Warszawa.
- Gierusz J. (2009), *Przebudowa sprawozdawczości finansowej – propozycje IASB i FASB*, „Rachunkowość”, nr 7.
- Gos W., Hońko S. (2015), *Zasada ostrożności*, „Rachunkowość”, nr 4.
- Hołda A. (1998), *Ewolucja auditingu i jego rola w gospodarce rynkowej*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 514.
- Hołda A., Micherda B. (2007), *Kontynuacja działalności jednostki i modele ostrzegające przed upadłością*, KIBR, Warszawa.
- Ijiri Y. (1986), *A Framework for Triple-Entry Bookkeeping*, „The Accounting Review”, nr 4.
- Jaklik A., Micherda B. (1997), *Zasady rachunkowości*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Jaruga A., Frenzel M., Ignatowski R., Kabalski P. (2009), *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF/MSR). Najnowsze zmiany*, SKwP, Warszawa.
- Kabalski P. (2009), *Cele sprawozdań finansowych według projektu Ram conceptualnych sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, nr 48, SKwP, Warszawa.
- Kodeks etyki zawodowych księgowych z lipca 1996 r.* (aktualizacja styczeń 1998 r., listopad 2001 r., styczeń 2004 r.), KIBR, Warszawa.
- Kodeks etyki zawodowych księgowych z lipca 2009 r.* (2011), International Federation of Accountants i KIBR, Warszawa.
- Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości* (2007), SKwP, Warszawa.

- Kornai J. (1985), *Niedobór w gospodarce*, PWE, Warszawa.
- Lichtarski J. (red.) (1999), *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Maruszewska E.W. (2014), *Etyka we współczesnej rachunkowości a wiarygodność informacji w niej tworzonych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Meigs W.B., Meigs R.F. (1986), *Financial Accounting*, McGraw-Hill Book Company, New York.
- Micherda B. (2001), *Analizyczna funkcja rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Micherda B. (2004), *Współczesna rachunkowość w kreowaniu wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Micherda B. (2006), *Biegły rewident w procesie poprawy wiarygodności obrotu gospodarczego* [w:] B. Micherda (red.), *Biegły rewident w dyscyplinowaniu obrotu gospodarczego*, Regionalny Oddział KIBR w Krakowie.
- Micherda B. (2008), *Jaka powinna być współczesna analiza rentowności (artykuł dyskusyjny)*, „Rachunkowość”, nr 11.
- Micherda B. (2011), *Przesłanki współczesnej integracji rachunkowości z finansami*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów w Bielsku Białej”, nr 1.
- Micherda B. (2012), *Aspekty etyczne współczesnej rachunkowości* [w:] H. Buk i A. Kostur (red.), *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Teoretyczne aspekty wartości godziwej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Micherda B., Świetla K. (2013), *Współczesna rachunkowość. Wybrane problemy metodologiczne*, Difin, Warszawa.
- Międzynarodowe Standardy Edukacyjne* (2009), International Federation of Accountants, SKwP, Warszawa.
- Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej* (2005), KIBR i SKwP, Warszawa.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej* (2007), SKwP, Warszawa.
- Niemczyk L. (2011), *Rachunkowość wiedzy, suplement do podręczników Rachunkowość finansowa*, Pacioli Institute, Rzeszów.
- Niemczyk L. (2013), *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego, nowy dział rachunkowości*, Pacioli Institute, Rzeszów.
- Pacioli L. (2007), *Tractatus XI, de Computis et Scripturis*, SKwP, Warszawa.
- Radościński E. (2010), *Zasady sporządzania sprawozdań finansowych według MSR i ustawy o rachunkowości*, „Rachunkowość”, nr 3.
- Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1274/2008 z dnia 17 grudnia 2008 r. dotyczące MSR 1 – Prezentacja sprawozdań finansowych, pkt 25 i 26; DUUE z 18.12.2008 L 339).
- Schneider K. (2007), *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Skoczylas W. (2013), *Sterowanie płynnością finansową przedsiębiorstwa za pomocą controllingu finansowego*, „Rachunkowość”, nr 1.

Skrzywan S. (1971), *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa.

Szychta A. (1996), *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (2011), SKwP, Warszawa.

Waśniewski T., Skoczylas W. (2002), *Teoria i praktyka analizy finansowej w przedsiębiorstwie*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa.

IV dyrektywa Unii Europejskiej (2003), „Rachunkowość”, nr 7.

THE KEY ASPECTS OF INTEGRATION PROCESS OF PREPARING, ANALYZING AND AUDITING THE FINANCIAL STATEMENT

Summary: Contemporary accounting is a system of quantification of economic life “in value” and currently in fair value. This reflects its move towards acquisition of prospective information, which is more useful for business. Inevitably, it requires integration process of creation, interpretation and authentication of reported information. The idea of given article is an attempt to present the aforementioned issue in connection with the concept of accounting in the broadest sense as a system, which aims at creating credible image of activity of entities, mainly in the form of financial statement as well as evaluation and opinions on the financial statement. Indicating integrated process of functioning of financial statement emphasizes the meaning of accounting in the contemporary economy as the information and control system and allows to expose the competence and ethic requirements in this respect.

Keywords: accounting in the broadest sense, preparation of financial statement, analysis of financial statement, audit.